

DOI: 10.7251/EMC1602359K

Datum prijema rada: 6. oktobar 2016.

Datum prihvatanja rada: 9. decembar 2016.

UDK: 327.7/.8(497)

Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije

Godina VI • broj II

str. 359-379

STRUČNI RAD

TAJNA DIPLOMATIJA I INTERESNE SFERE: PRIMER BALKANSKOG POLUOSTRVA

Dragan Kolev | Prof. dr Dragan Kolev, Panevropski univerzitet "Apeiron", Banja Luka, Bosna i Hercegovina, kolevces@yahoo.com

***Apstrakt:** Fenomeni tajna diplomatija i interesne sfere su tesno povezane. Istorija međunarodnih odnosa svedoči da su sfere interesa najčešće uspostavljale putem tajne diplomatije. Ništa se u tom smislu nije promenilo ni u savremenom svetu. Kada se uspostavi ravnoteže moći između velikih sila, pristupa se dogovoru o podeli sfera uticaja. Ti dogovori se vode na diplomatskom nivou sa odsustvom javnosti. Dogovori se tajno potpisuju i na njihovo obelodanjivanje se čeka decenijama i vekovima, a sa mnogima javnost nikada neće biti upoznata. Interesne sfere (zone interesa) se najčešće stvaraju sporazumima između dve ili više velikih sila putem tajne diplomatije i uvek na račun trećih država (naroda). Može se slobodno reći da je borba za interesne sfere bila u osnovi uzroka mnogih, pa i svetskih ratova, a nakon Drugog svetskog rata nastavile su je SAD i SSSR. Istorija balkanskog prostora i odnosi naroda koji ga naseljavaju jasno pokazuju da je on vekovima bio poprište sukobljavanja geopolitičkih interesa globalnih centara moći. U sadašnjem geopolitičkom trenutku Balkan je poprište borbe za dominaciju velikih sila. U određenom momentu će postati prostor uspostavljanje interesnih sfera. Do toga će doći posredstvom tajne diplomatije.*

***Ključne reči:** tajna diplomatija, interesne sfere, super-sile, Balkansko poluostrvo*

***JEL klasifikacija:** F02, Z18*

UVOD

*”U međunarodnoj politici ništa nije slučajno,
a ako se slučajnost i dogodi i ona je planirana”*

Američki predsednik **Frenklin Ruzvelt**

“Jedina konstanta u spoljnoj politici je geografija”

Oto fon Bizmark¹

Doba u kojem živimo se karakteriše dinamičnim geopolitičkim transformacijama. Na globalnom nivou se vodi borba za preraspodelu uticaja na pojedinim delovima sveta. Ni jedna sila ne propušta priliku da u tome učestvuje, bilo da uticaj zadrži ili da ga ojača. Savremeni svet je u permanentnom procesu promena, a sa tim se menja i raspored moći. Ovo je doba urušavanja unipolarnog sveta i rađanja nove globalne geopolitičke paradigme. U toku je geopolitičko prekomponovanje sveta, u kojem jedna sila postepeno gubi kontrolu nad prostorom nad kojim je niz decenija dominirala. Novi centar moći koji je u narastanju nastoji da preuzme inicijativu i ovlada tim prostorom. To inicira povratak (ako je ikada i prestajao?) Hladnog rata („Vrućeg mira“) kao stanja oštrog suprotstavljanja i zategnutosti odnosa supersila. U tom kontekstu se borba za interesne sfere (sfere uticaja) nastavlja samo u izmenjenim geopolitičkim okolnostima, ovaj put bez primarnog „sukoba ideologija“. **Pitanje (pre)raspodele interesnih sfera na globalnom nivou je naročito aktuelizovano nakon sukoba „Zapada“ i Rusije oko Ukrajine i Sirije.** O sučeljavanju „Zapada“ (prvenstveno Velike Britanije i SAD) i „Istoka“ (prvenstveno Rusije) koje ima planetarnu dimenziju se u teorijama geopolitike posmatra još od XIX veka. Globalne geopolitičke igre preraspodela moći (snaga) su se najčešće ogledale u podeli i uspostavljanju interesnih sfera između velikih sila. Interesne sfere su svojstvene velikim, odnosno super-silama koje nastoje da svoju moć prošire što više izvan vlastitih državnih granica, na regione i kontinente. Promenljivost geopolitičkog kontekst određenog prostora je za posledicu imala i promenu granica uspostavljenih interesnih sfera. Tzv. „santarni kordoni“ (engleski „*Cordon Sanitaire*“, ruski „*санитарный кордон*“) koji su nekad bili namenjen za izolaciju SSSR, ponovo se grade na nešto drugačijim osnovama.

¹ Oto Eduard Leopold fon Bizmark-Šenhauzen je bio vojvoda od Lauenburga. Jedna je od najznačajnijih političkih ličnosti Evrope druge polovine XX veka. Veštom diplomatijom i serijom malih ratova koje je isprovocirao (sa Danskom, Austrijom i Francuskom) i ubedljivo dobio je kao premijer pruskog kraljevstva (1862 – 1890) ujedinio nemačke države u Nemački Rajh (drugi po redu) i postao prvi kancelar nemačkog carstva (1871 – 1890) sa Berlinom kao glavnim gradom.

Balkan je jedno od najtrusnijih geopolitičkih područja.² Naime, nemirna vremena su veoma često pohodila Balkansko poluostrvo i narode koji obitavaju na njemu. Balkan je prostor kao stvoren za konflikte: samo za poslednjih 100 godina vođena su pet ratova (Prvi i Drugi balkanski, Prvi i Drugi svetski i ovaj poslednji u kojem je nestala SFR Jugoslavija). Kao rezultat takvih okolnosti raširilo se shvatanje o Balkanu kao „buretu baruta“, „vetrometini istorije“, „granici civilizacija“, „sudaru svetova“ i sl. Iz toga proističe i pojam „balkanizacija“ kao sinonim za sve one događaje koji su prepoznatljivi kao nepomirljive i dugotrajne protivurečnosti. Brojni događaji u skorijoj istoriji a i aktuelna dešavanja upućuju na zaključak da savremeni Balkan nije zona bezbednog življenja. Balkan je region gde se sudaraju geopolitički interesi brojnih država. Geopolitički analitičari često različito iščitavaju suštinu pojedinih događaja (krize, sukobi, nadmetanja) kojima ovaj prostor nije oskudevao. Mnogi smatraju da je njegova istorijska dinamika samo deo globalne borbe za prirodne resurse, borba za kontrolu (tuđih) prirodnih resursa. Velike sile su često Balkan doživljavale kao svoju (polu)koloniju, a njihovi ambasadori (predstavnici) su se još od XIX veka ponašali kao gubernatori. I „Istok“ i „Zapad“ na prostor Balkana gledaju kao na svoju latentnu ili evidentnu interesnu sferu (zonu uticaja) sa namerom da u ovom regionu obnove/ojačaju/uspostave svoju geopolitičku moć. U tom smislu su nastojali da izgrade neku vrstu kontrole nad državama tog regiona. Američki profesor za političke nauke **Džejs Kurt** (James Kurt) proročki tvrdi: „Dve sile sada rade na ponovnom uspostavljanju neke verzije njihove tradicionalne sfere uticaja. Iako je njihova situacija veoma različita, svaka će u doglednoj budućnosti istrajati u svom nastojanju. Reč je o Rusiji i Kini“. [citirano prema: Petrović Z., 2004: 406-407].

Brojna pitanja se nameću kada se razmatra tema Balkana i njegove podele na interesne sfere. Navešćemo samo neka koja zaslužuju pažnju u kontekstu ove rasprave. U kojoj meri su balkanski problemi globalnog karaktera? Da li je balkanski „geopolitički košmar“ rezultat njegovog geografskog položaja ili posledica autentičnog sukobljavanja naroda koji ga naseljavaju? U kojoj meri su balkanski sukobi bili u funkciji tuđih geopolitičkih interesa? Da li je Balkana više prostor integracija ili dezintegracije Evrope? Da li će Balkan i nadalje ostati prostor na kome će „Istok“ i „Zapad“ sukobljavati svoje geopolitičke interese? Da li je izgledno čvršće povezivanje ili savezništvo naroda na Balkanu i koje su njihove potencijalno tačke preklapanja interesa? Da li je geopolitičko jačanje Balkana moguće uz čvršće vezivanje uz novonastajuće evroazijstvo ili istrajavanje na atlan-

² Pored geografske oblasti Balkan koja se nalazi u jugoistočnoj Evropi, postoji još jedna geografska oblast sa nazivom Balkan a koja se nalazi na zapadnoj obali Kaspijskog jezera (vilajet Turkmenistana) – Balkanski vilajet (*Balkan welayaty*). Glavni grad ovog srednjoazijskog Balkana je Balkanabatom.

tističkim integracijama? Da li je Balkan prirodno upućeniji ka evroazijstvu ili ka atlantizmu? Da li je savezništvo sa atlantizmom kao nosećom koncepcijom talasokratije u dugoročnom interesu balkanskih država? Da li kulturološki, mentalno i istorijski više pripadamo „Istoku“ ili „Zapadu“? U kojoj meri su države Balkana kadre da se suprotstave interesima velikih sila? U kojoj meri su sposobne da svoje nacionalne interese usklade sa njihovim? Kakva treba da bude spoljna politika balkanskih država? Može li se dogledno vreme geopolitički položaj Balkana izmeniti na bilje? Koje su podudarne interesne tačke naroda Balkana sa narodima koji pripadaju „nomosu mora“? Šta bi, u tom smislu, bio širi kontekst balkanskog geopolitičkog čvora? Kako sagledati savremene opasnosti, izazove i pretnje ugrožavanja bezbednosti Balkana? Da li je ovaj prostor istorijski i sudbinski određen njegovom „arhitekturom druma i hana“ (Isidora Sekulić)? Da li je osuđen na večnu podelu interesnih sferama? U našem radu nemamo pretenzije da ponudimo odgovore na sva ova pitanja. Naše ambicije su ograničene nastojanjem da naznačimo samo neke moguće pravce traganja za odgovorima na deo postavljenih pitanja.

ODREĐENJE OSNOVNIH POJMOVA

Kao dva osnovna pojma u ovom radu javljaju se „tajna diplomatija“ i „interesne sfere“. Kako oko njih postoji prilično neujednačeno shvatanje, ovde ćemo ukratko naznačiti one definicije za koje smo se mi opredelili.

Pojam „tajna diplomatija“

Diplomatija (grčki *diploma* – presaviti, akt suverena presavijen nadvoje; engleski *diplomacy*, francuski *diplomatie*, ruski *дипломатия*) se ispoljava u brojnim svojim oblicima kao što su: *ad hoc* diplomatija, bilateralna diplomatija, multilateralna diplomatija, konferencijska diplomatija, dolar-diplomatija, ekonomska diplomatija, otvorena diplomatija, permanentna diplomatija, javna diplomatija, šatl-diplomatija, samit-diplomatija, lična diplomatija i sl. U ovom radu mi pažnju posvećujemo samo jednoj vrsti diplomatije – tajnoj diplomatiji kako bi je doveli u vezi sa kreiranjem interesnih sfera. Sam pojam „tajna diplomatija“ (engleski *secret diplomacy*, francuski *diplomatie secreta*, ruski *тайная дипломатия*, nemački *Geheime diplomatie*) se različito određuje i stoga ćemo ovde, primera radi, navesti nekoliko načina njenog definisanja. **Muhamed Hajdarević** smatra da se tajna diplomatija „obavlja mimo zvaničnih diplomatskih kanala, obično uz posredovanje neke treće strane. (...) Kod ove vrste diplomatije uobičajeno je da šef države ili vlade za bavljenje ovom vrstom aktivnosti posebno akreditira nekog ispred svoje vlade koji će voditi pregovore (*accrediting head of state*)“. [Hajdarević

M., 2007: 171-172]. **Đorđe Lukić** smatra da je „tajna diplomatija način vođenja spoljne politike koji podrazumeva da se izbegava uvid, a naročito kontrola od starne javnosti: 1) tradicionalno, znači tajnost činjenice da se održavaju takvi pregovori i/ili tajnost sadržine tih pregovora; 2) u savremenom smislu, može da znači tajnost sadržine pregovora, tajnost sporazuma do kojega se došlo pregovorima ili, pak, tajnost činjenice da je sporazum uopšte postignut. Nejavna diplomatska delatnost je neizostavni činilac međunarodnih odnosa. Zbog njihove osetljivosti, neophodna je tajnost, odnosno diskrecija u procesu razrešavanja sporova ili drugih pitanja, pregovora i sl. Očuvanje tajnosti je jedan od bitnih elemenata poverenja među subjektima međunarodnih odnosa, posebno država“. [Lukić Đ., 2013: 388]. U tom smislu se tajni diplomatski predstavnici javljaju kao „ovlašćena lica koja su poverljivo i tajno svršavaju državne poslove u stranoj državi. Smatra se da su uživali bezbednost i nepovredivost poput opunomoćenih ministra, bez eksteritorijalnosti i pripadajućeg diplomatskog ceremonijala. Savremeno međunarodno pravo priznaje samo javnu diplomatsku aktivnost, tako da položaj eventualnih tajnih diplomatskih predstavnika nije i ne bi mogao biti regulisan pravilima međunarodnog prava“. [Lukić Đ., 2013: 388]

Pojmovi „interesna sfera“ i „sfera uticaja“

U geopolitici se koriste dva izraza (dve sintagme): a) „interesna sfera“ i b) „sfera uticaja“, najčešće u sinonimnom značenju. Njima se označava specifičnost nekog prostora sa geopolitičkog aspekta. Postoje brojne definicije **interesnih sfera ili sfera interesa** (latinski *sphaera interest*, grčki *σφαίρα ενδιαφέροντος*, engleski „*sphere of interest*“, ruski *сфера интересов*). **Đorđe Lukić** smatra da je interesna sfera „geopolitički prostor, odnosno država ili grupa država nad kojima određena sila ostvaruje svoj isključivi ili pretežni vojni, politički, ekonomski, ideološki, kulturni i drugi uticaj, služeći se pri tome raznim sredstvima pritiska, a treće zemlje taj status priznaju ugovorom ili faktički“ [Lukić Đ., 2013: 150]. Hrvatski leksikon pojam „interesne sfere“ određuje kao „sferu, prostor, zemlju ili skup država gdje neka velesila ostvaruje ekonomsku ili političku ekspanziju, nadzor ili utjecaj“. [<http://www.hrleksikon.info/definicija/interesna-sfera.html> (23. 5. 2015)]. Interesna sfera se može posmatrati i kao određeni prostor u kojem jedna država (ili više njih) priznaju nekoj trećoj državi (ili grupi država) prvenstvo političke penetracije odnosno politički, vojni, ekonomski, kulturnog i sl. uticaj. „Interesna sfera je područje neke teritorije koje jedna ili više država svojata u drugoj državi ili na nekom području koje obuhvaća više država, kao teritoriju svog uticaja“. [Izvor: <http://staznaci.com/interesna-sfera> (6. 8. 2016)]. U Hrvatskoj enciklopediji se interesne sfere, određuju kao „prostor u kojem pojedine političke sile (carstva ili države) nastoje geopolitički dominirati radi ostvarivanja svojih

gospodarskih, vojnih i drugih interesa“. [www.enciklopedija.hr (21. 5. 2016)]. „Interesna sfera oblast u zaleđu neke kolonije kojom ne upravlja država kojoj ta kolonija pripada, nego samo ima prvenstveno pravo da je, u zgodnoj prilici, zauzme, kao i pravo da stane na put eventualnom uvođenju uprave neke druge države; sfera interesa pojedinih država“. [http://vokabular.rs/?search=interesna_sfera&lang=sr-lat (6. 8. 2016)]. U međunarodnom pravu se interesna sfera definiše kao „određeni prostor u kojem jedna ili više država priznaju nekoj trećoj državi isključivo prvenstvo utjecaja (ekonomskog, kulturnog ili vojnog) ili političku penetraciju. [http://proleksis.lzmk.hr/28131/ (15. 6. 2016)], dok se u međunarodnoj politici pod ovim pojmom podrazumeva „priznato prvenstvo nekoj svetskoj sili da vrši svoj uticaja na drugu zemlju ili grupu zemalja“. [http://proleksis.lzmk.hr/28131/ (15. 6. 2016)].

Najkraće rečeno, interesna sfera je prostor (područje) interesa pojedinih država, odnosno područje (teritorija) nad kojim se nastoji uspostaviti (ili je već ostvarena) kontrolu i uticaj. Dakle, interesne sfere mogu da obuhvataju čitavu ili samo deo neke države, ali i nekoliko država.

Sfera uticaja (engleski *sphere of influence* - *SOI*, ruski *сфера влияния* - *СВ*) ili **zona uticaja** (engleski *zone of influence*, ruski *зона влияния*) je teritorija sa definisanim (najčešće dogovorenim) granicama (linija podele uticaja) koja je van granica neke države a na kojoj ona ima kulturni (koncept „meke moći“), ekonomski, vojnu ili politički uticaj. Takav uticaj je često oslonjen na međudržavnim sporazumom, ali je njegov efekat moguće ostariti i u odsustvu takvog sporazuma. **Đorđe Lukić** smatra da je zona uticaja „teritorija ili područje pod jurisdikcijom jedne države na kome druga država ima određeni uticaj (ekonomski, politički, finansijski, verski); obično se poklapa s interesnom sferom; nije neuobičajeno da iz takvog odnosa izrastaju i teritorijalne pretenzije“³. [Lukić Đ., 2013: 437].

Pojmovi „gvozdena zavesa“ i „tajni protokoli“

Usko vezani za interesne sfere su i pojmovi „gvozdena zavesa“ i „tajni protokoli“. Ovde ćemo ih samo u najkraćem naznačiti. Smatra se da je među prvima pojam „gvozdena zavesa koristio **Jozef Gebels**, a da je popularnost stekao nakon upotrebe od strane **Vinstona Čerčila** koji njime opisuje granice kojima je podeljena Evropa na dve zone kajem Drugo svetskog rata do kraja Hladnog rat

³ Svaki formalni dogovoreni savez između dve zemlje ne mora implicitno da podrazumeva da je jedna zemlja u sferi uticaja druge. Brojni su slučajevi kada je neka država podeljena na dve ili više sfere uticaja, odnosno kada uticaj na nju vrše nekoliko centara moći. Tako se mogu nabrojati slučajevi u kolonijalnoj eri kada su države bili podeljene između imperijalnih sila ili su imale ulogu tampon zone.

(od 1945 do 1990. god.). Naime, ovaj izraz je upotrebio sredinom 1947. god. u svom dugom govoru u SAD na „Westminster Koledž“ („Westminster College“) u Fultonu. [<http://www.thepeerage.com/p10620.htm#i106196> (23. 7. 2016)]. Tajna diplomatija se najčešće operacionalizuje potpisivanjem tajnih protokola. Odnosno, interesne sfere se najčešće stvaraju tajnim sporazumima između velikih sila na račun trećih. Kao primer u istoriografiji se često navodi sporazum Molotov–Ribentrop koji je imao tajni protokol kojim su SSSR i Nemačka podelili sfere interesa, tako da su SSSR-u pripale Finska, Estonija i Letonija, a Nemačkoj Litvanija. Poljska je podeljena duž linije Narev–Visla–San.

Zašto su nužne sfere uticaja odnosno interesne sfere? Šta je osnovni razlog njihovog postojanja? Na ova pitanja se daju različiti odgovori. Tako, na primer, naučni saradnik „Instituta za visoka međunarodna istraživanja i razvoj“ („Graduate Institute of Development Studies - GIDS) iz Ženeve Suzana Harst (Susan Harst) smatra da sfere uticaja postoje „zbog neravnoteže snaga između velesila i njihovih slabijih suseda“. [https://en.wikipedia.org/wiki/Graduate_Institute_of_Development_Studies (4. 6. 2015)]. Mi stojimo na stanovištu da su u suštini one rezultat osnovnog postulate međunarodnih odnosa: odnosi u svetu se zasnivaju na odnosu moći koji podrazumeva i kontrolu određenog prostora. Osnovno je da jedna supersila neće imati izraženu potrebu za učvršćivanjem svoje zone uticaja ako neka druga sila ne nastoji da ostvari uticaj u toj zoni. Kako se interesne zone nastoje učvrstiti na prostoru date države (ili asocijacije država), ona se često sprovodi kao „politika jačanja dobrosusedskih odnosa“ i nude se „ugovori o saradnji i dobrosusedstvu“ ili i „ugovori o pridruživanju zemljama nečlanicama“ određene asocijacije.⁴

Etologija fenomena interesnih sfere se često vezuje i za razrešavanje suparništva oko podele prostora (teritorije). Najčešće se smatra da se pojavila u doba velikih geografskih otkrića (kolonijalna osvajanja novih teritorija) u XV i XVI veku. Svoju uzlaznu fazu su imali tokom XIX veka u doba imperijalizma kada su tada najmoćnije sile nastojale da steknu isključiva (kolonijalna) prava na pojedinim prostorima radi političkog uticaja, eksploataciju sirovina, širenja tržišta i dr. Najizraženija faza u razvoju interesnih sfera je bivala posle završetaka svetskih ratova

⁴ Tako je, na primer, ukrajinska krita izbila pošto je Evropska unija ponudila trgovinski sporazum Ukrajini koji tadašnji predsednik Viktor Janukovič nije hteo da potpiše, već se radije odlučio za finansijsku pomoć Rusije od 15 milijarda dolara. Protesti koji su usledili završili su se njegovim nasilnim svrgavanjem i dolaskom proameričke vlade na vlast koja je promenila spoljnopolitički kurs Ukrajine. Rusija je u ovoj promeni videle pretnju svojim interesima u svom najbližem okruženju.

(odnosno, doba Hladnog rata). U hijerarhiji vrednovanje određenih prostora sa stanovišta ciljeva spoljne politike neke države postoje i posebno značajne zone ili kako ih nazivaju „zone specijalnih interesa“, odnosno „zone od prvorazrednog nacionalnog interesa“. Istoričar **Vladimir Dedijer**, pišući o fenomenu interesnih sfera, tvrdi da su mnoga istorijska dokumenta o ovim događajima sklonjena ili nestala, pa je stoga istraživačima otežano dolaženje do istorijskih činjenica kojima bi se ovaj kompleksni istorijski mozaik složio [Videti u: Dedijer V., 1980].

Ima i autora koji osporavaju postojanje samog koncepta „interesnih sfera“, smatrajući da je on više istorijska kategorija nego savremeni fenomen. U tom smislu tvrde daje on „u domenu naučne fantastike“, „dnevno-politički igrokaz“, „ne-definisana priča“, „tema za dnevno-politički kontekst“ i sl. Ali, brojniji su i oni autori koji smatraju da na koncept interesnih sfera ne treba gledati na ovakav način. Upućuju na suštinu fenomena – ova podala se kao istorijska činjenica ciklično ponavljala i ustanovljavala pre i posle burnih događaja. Posmatrana sa pravnog aspekta politika interesnih sfera i zona uticaja nije skladu sa osnovnim principima međunarodne saradnje, nezavisnosti i ravnopravnosti svih zemalja. Ona vodi ka blokovskoj подели i kao takva potencijalni je izvor sukobljavanja.

BALKAN KAO PROSTOR USPOSTVLJANJA ZONA INTERESA

Svetske igre preraspodele moći (snaga) su permanentno menjale geopolitički značaj Balkana. I savremene globalne geopolitičke transformacije determinišu Balkansko poluostrvo kao zonu borbe za uticaj i prostor koji će biti predmet podele na interesne sfere. Na balkanskom poluostrvu je oduvek bilo snažno prisustvo velikih sila (SAD, Rusija, Nemačka, Velika Britanija, Turska, Francuska i sl.) čiji su interesi veoma isprepleteni. Ne možemo sa sigurnošću reći kakva bi istorija Balkana bila i kako bi on sada izgleda, ali je sigurno da bi bila drugačija od sadašnje da vanregionalne sile nisu ukrštale svoja koplja na njemu. Njihov uticaj na ove prostore je konstanta pa ga stoga i u narednom periodu treba ozbiljno uzimati u obzir. Konstanta se sadrži u nastojanja da se uspostavi kontrola ovog strateški važnog i osetljivog regiona od strane atlantizma (uz značajnu podršku i nemačkog kontinentalizma) ali i od strane evroazijstva.⁵ Bez svake sumnje, Balkan je region gde se sudaraju geopolitički interesi brojnih država. Brojni geopolitički analitičari različito iščitavaju suštinu i uzroke pojedinih događaja kao što su krize, sukobi, nadmetanja i sl. Veliki broj analitičara savremenih svetskih

⁵ I Jugoslavija je imala svoju specifičnu ulogu na Balkanskom poluostrvu u specifičnim geopolitičkim odnosima. Kada je ta svrha prestala otvorili su se procesi njenog dezintegriranja (razbi/raspada).

zbivanja smatra da su sve one samo deo globalne borbe za prirodne resurse, borbe za kontrolu (tuđih) energetske resursa, odnosno nastojanja da se svetski resursi stave pod (svoju) kontrolu. U tome vide uzroke zbog kojih je Balkan imao tako burmu istoriju i vekovima bio jedno od najtrusnijih geopolitičkih područja.

Okosnicu rada će nam činiti istorija fenomena interesnih sfera na Balkanu. Nije teško uočiti da se pitanje interesnih sfera se ponovo vraća na svetsku scenu. Brojni događaji u skorijoj istoriji a i aktuelna dešavanja upućuju na neophodnost da se događaji na Balkanskom poluostrvu posmatraju i analiziraju u permanentno promenljivom geopolitičkom kontekstu. U tom smislu je i naša osnovna teza da geopolitički značaj Balkana prvenstveno proizilazi iz njegovog lociranja u globalno značajnu oblast „Rimlenda“, odnosno u ivični pojas koja se nalazi između morsko-okeanskih celina i kontinentalnog evroazijskog jezgra koje se sastoji od istočne Evrope, Rusije i centralnog dela Azije – „Hartlernda“ („stožerni region“, „središna zemlja“). **Nikolas Džon Spajkman** (Nicholas John Spykman; 1893—1943) je ovoj obodnoj zoni evroazijskog kontinenta davao najveći značaj kao svetskoj geopolitičkoj oblasti čija kontrola omogućava globalnu dominaciju (svetsku prevlast). Naime, u svojim radovima „Američka strategija u svetskoj politici“ („*America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*“; 1942) i „Geografija mira“ („*The Geography of Peace*“; 1944) On predlaže da američka spoljna politika svoje globalne ciljeve usmeri na kontrolu ovog teritorija i jačanju američkog prisustva i uticaja na njima. U strateškim koncepcijama savremenih američkih geopolitičara ovaj prostor i nadalje zauzima posebno mesto, iako sve ređe pod ovim terminom. Svrstavaju ga u grupaciju zona koje su od najvećeg značaja za potencijalne američke bezbednosne izazove, rizike i pretnje. Balkan je na „liniji vatre“, da upotrebimo pojam aktuelnog državnog sekretara SAD **Džona Kerija** (John Forbes **Kerry**), pojam koji slikovito potvrđuje dato geopolitičko stanje i ocenu prilika u kojima se Balkan nalazi. „Savremeni Balkan je prostor sa nesavršenim granicama, viškom istorije i „nedovršenog mira“, smatra **Ljubiša Mitrović**. [Mitrović Lj., 2014:16]. Kao da kartografija Balkana, a pogotovo dezintegracija bivše Jugoslavije, još nije završena. Događaji koji permanentno „ljuljaju teritoriju Balkana“ to jasno pokazuju. Vodi se geopolitička igra slična onoj koja se u XIX veku nazivala „Velikom igrom“ („*The Great game*“) a koju Zapad i Rusija imaju u svojim prioritetima spoljne politike ostvarivanje uticaja na Balkanu.

Ovakvo geopolitičko pozicioniranje Balkana je odlučujuće uticalo na odnos centara moći prema njemu. Sve ostale karakteristike Balkana, kao što su nasleđene istorijske protivrečnosti, postojanje „otvorenih pitanja“, etnička i religijska kul-

turna različitost, „balkanski kriptohistorijski tokovi“ (Miloš Knežević), njegov „mostovski karakter“ (povezivanje Evrope i Azije), putna tranzitnost, zakasnelo formiranje nacionalnih država, kratka demokratska tradiciji, nepostojanje jasnih etničkih razgraničenja, egzistiranje na relativno malom prostoru desetak država i dvadesetak naroda, postojanja nacionalnih manjina, nerealizovanih „istorijskih prava“ i sl., su vešto korišćene kao bi se balkanski narodi permanentno držali u stanju sukoba, otvorenih pitanja i teritorijalnih sporova. Ti centi moći, koji su se istorijski menjali, nastojali su da ostvare svoj uticaj na balkanske narode i države kako bi realizovale sopstvene strateške interese Najčešće je to bila „balkanizacija“ (koja je rezultat mnogo puta oprobano koncepta „zavadi pa vladaj“).⁶ Ako se dublje analizira balkanska istorije vidi se da su narodi ovog prostora najčešće međusobno ratovali zarad tuđih interesa („spoljnih sila zaštitnica“) i uz njihovu podršku u osvajanju svojih „etničkih teritorija“ ili ostvarenje nekog kratkoročnog interesa. Na taj način se permanentno „reafirmišu negativni geopolitički elementi u odnosima balkanskih naroda“. [Stojković M., 2009: 76].

KRATKA ISTORIJA PODELE INTERESNIH SFERA NA BALKANU

Kada su se pojavila prva suparništva oko uspostavljanja i podele interesnih sfera u svetu? Diplomatika kao nauka koja se bavi proučavanjem historiografskih dokumenata smatra da savremena podela interesnih sfera datira u doba velikih geografskih otkrića, odnosno u XV i XVI vek. Ovaj geopolitički fenomen se značajno raširio sa pojavom kolonijalizma i svetskih ratova, a naročito tokom Hladnog rata. Kao jedan od prvih, istorijski posmatrano, sporazumna (dogovora) koji je označavao podelu prostora na sfere interesa najčešće se navodi „Ugovor iz Tordesiljasa“ (portugalski „*Tratado de Tordesilhas*“, španski „*Tratado de Tordesillas*“) iz 1494. god. kojim su Španija i Portugalija razgraničile svoje kolonijalne posede u svetu.⁷ Naime, krajem XIX i početkom XX veka imperijalističke sile su nastojale da steknu isključivo prava na pojedinim prostorima zbog benefita koji su od toga mogle da imaju (širenja tržišta, iskorištavanje sirovina, političkog uticaja i sl.). To su činili na različite načine: vojnim osvajanjem, jednostranim proglašavanjem⁸

⁶ Ovaj pojam pored različitih interpretacija značenja ima za cilj da (smo)nametne kompleks niže vrednosti ili omalovaži balkanske narode kako bi se njime lakše vladalo.

⁷ Ovim Sporazum je određuje liniju podle novog svijeta samo između Portugalije i Španije i on simbolično označava početak ere kolonijalne podele sveta. Linija se prostirala 46-im meridijanom zapadno od Griniča. Sve zemlje koje su se nalazile zapadno od ovog meridijana su pripale Španiji, a sve one koje su se nalazile istočno pripadale su Portugaliji. Ove zemlje su ovaj sporazum ratifikovale 1494. god.

⁸ Npr. Monroova doktrina kojom su SAD iz 1823. godine nastojale da uspostave prevlasti kako u Severnoj, tako i u Srednjoj i Južnoj Americi.

ili međusobnim dogovorom.⁹ Kolonijalne sile su nastoje da ostvare što potpuniju kontrolu regiona (teritorije, interesne sfere) i da koncept odnosa država na tom regionu bude onakav kako su ga one definisale (odredile) shodno svojim strateškim geopolitičkim interesima. Te zemlje ne samo da moraju da prihvate njihovo viđenje regionalnih odnosa već i da ispunjavaju njihova očekivanja. Ova činjenica proizilazi uz uslova uspostavljanja partnerskih odnosa sa centrom moći koji kontroliše dati prostor. Engleski istoričar **Gotlib Wolfram Wilhelm** (Gottlieb Wolfram Wilhelm) u svojoj knjizi „Tajna diplomatija za vreme Prvog svetskog rata“ („*Studies in secret diplomacy during the First World war*“) na osnovu bogatog faktografskog materijala i opsežne analize je sagledao ulazak Turske i Italije u Prvi svetski rat (1914 - 1918) i diplomatsku borbu (tajnu diplomatiju) koju su vodile oba vojna saveza („Trojna Antanta“ i „Centralne sile“) da ove države privuku na svoju stranu. [Gottlieb W. W., 1957]. Poznata je činjenica da su britanska i ruska vlada potpisale sporazum o podeli interesnih sfera u Prvom svetskom ratu. Prema tom sporazumu Engleska je priznala pravo Rusije na Carigrad, a Rusija se saglasila da Engleska posedne Suecki kanal.

Podela interesnih sfera između velikih sila na Balkanskom poluostrvu ima dugu tradiciju. Brojna sučeljavanju raznih interesa na ovim prostorima se posmatraju i analiziraju još od XV veka. Jedna od prvih takvih podela Balkana se dogodila devedesetih godina XVIII veka kada je sklopljen austrijsko-ruski dogovor o podeli interesnih sfera na Balkanu. Naime, sa prvim znacima političke, vojne i ekonomske agonije „bolesnika na Bosforu“, Austrija i Rusija su nastojale da se dogovore o sudbini njegovog nasleđa i uspostave interesne sfere. Dve najmoćnije evropske ličnosti toga vremena austrijski car **Josif II** (sin Marije Terezije) i ruska carica **Katarina II (Katarina Velika)** su sklopili dogovor 1781. god. u poznatom crnomorskom letovalištu na Jalti o podeli balkanskog prostora u slučaju (očekivane i priželjkivane) propasti Otomanske imperije. Tom prilikom su odlučivali o sudbini evropskih teritorija turske carevine i doneli su odluku koja se u diplomatskom žargonu zove „podela interesnih sfera“. Tim dogovorom je predviđeno da zapadni deo Balkana, Bosna i Hercegovina i Srbija potpadnu pod interesnu sferu Austrije, dok istočni Balkan i Bugarska pod interesnu zonu Rusije. I tada, kao i mnogo puta kasnije kada su deljene interesne sfere, nisu uvažavana legitimna prava naroda koji su živeli na Balkanu, već se isključivo i prvenstveno vodilo računa o sopstveni imperijalnim interesima. Naime, iako se u Petrogra-

⁹ Kao najpoznatije sporazume o podeli interesnih sfera putem dogovora velikih sila krajem XIX i početkom XX veka moguće je navesti sledeće: britansko-njemački dogovor o podeli područja Gvinejskog zaljeva (1885. god.), britansko-francuski sporazum o Sijamu (1904. god.), britansko-francusko-talijanski dogovor o podeli Etiopije (1906. god.), britansko-ruski dogovor o podeli Perzije (1907. god.) i dr.

du znalo da se time austrijskoj sudbini prepušta veliki deo pravoslavnog naroda (prvenstveno Srba), oni su to zanemarili jer su nastojali da se domognu istočnog dela Balkana na kojem se nalazio Carigrad i moreuzi (Bosfor i Dardaneli) kao vekovna geopolitička težnja ruskih careva. Na osnovu ovog sporazuma je austrijski car **Josif II** preduzimao brojne mere da destabilizuje tursku vlast na prostoru Srbije. Otpočeo je pripreme za buduća dejstva na ovom prostoru, dok je to isto radila i Rusija na prostoru Bugarske. Sticajem različitih istorijskih okolnosti, ovaj dogovor nije doživeo svoju realizaciju, ali je tada na Jalti povučena linija podele sfera uticaja na Balkanu, koja će decenijama kasnije određivati život narodima na Balkanu. Prva prilika za realizaciju ovog sporazuma se pojavila izbijanjem Bosansko-hercegovačkog ustanka 1875. godine. Dižući se na ustanak narod u Bosni i Hercegovini nije ni slutio da je pobunom protiv osmanlijske vlasti pokrenut istorijski proces koji će se odvijati kroz dva srpsko-turska i jednim rusko-turskim (1876 — 1878) ratom a završiti Berlinskim kongresom na kojem će im, shodno podeli interesnih sfera, biti nametnuto novo ropstvo u vidu austrougarske okupacije. Ali druge sile su smatrale da ovakva podela interesnih sfera na Balkanu nije uvažila njihove interes. To se jasno videlo u leto 1915. godine, posle proboja Istočnog fronta od strane turske vojske kod Gorlica kada je carska Rusija tražila od zapadnih saveznika da izvrše pritisak na turske snage i tako pomognu ruskoj vojsci u povlačenju. Engleska je iskoristila ovaj momenat i okrenula pomorski napada na Carigrad kako bi ga zauzela pre Rusa i time onemogućila realizaciju austrijsko-ruskog ugovora o podeli interesnih sfera, ali i sprečila prodor Rusa do moreuza i njihov izlazak na Sredozemlje.

Drugi primer podela interesnih sfera na Balkanu je dogovor **Otoa Eduarda Leopolda fon Bizmark-Šenhauzena** (*Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen*; 1815 – 1898) je sa carskom Rusijom o **podelio Balkan na dve sfere uticaja**: istočno od Timoka je bila ruska sfera u koju su ulazile Bugarska i Rumunija, dok je **zapadno od Timoka bila nemačka sfera u koju je spadala i Srbija**. Tadašnja nemačka (Bizmarkova) geopolitika na Balkanu se veoma razlikuje od današnje. Nemačka je tada bila moćna i nezavisna država koja je vodila samostalnu spoljnu politiku. Bizmark je bio veliki zagovornik stvaranja rusko-nemačkog saveza i dogovorne podele interesnih sfera sa Rusijom. I tada je nemačka carevina nastojala da ostvari svoj prodor na Istok („*Drang nach Osten*“) pri čemu se pod pojmom „Istok“ tada podrazumevao Balkan i Mala Azija kao mogući izlazi na topla mora. Dakle, i carska Rusija i carska Nemačka su imali kao jedan od prioritetnih geopolitički interes izlazak na topla mora, pri čemu je Bizmark nastojao da ta dva interesa uskladi dogovorom o interesnim sferama. To je i učinjeno u značajnoj meri na Berlinskom kongresu 1878. god. Ruska interesna zona i nadalje ostaje

od reke Timok na istok do Crnog mora, a Nemačka je posredstvom Austrougarske dobila kao svoju interesnu zonu zapadno od reke Neretve sa izlaskom na Jadransko more.¹⁰ Ali interes oba carstva je bio i kontrola Bosfora. Nemcima je to bio put dolaska do Bliskog istoka, a Rusija bi iz Crnog mora mogla da ima nesmetani prolaz u Sredozemno more. Kako se prihvatljiv dogovor za obe strane po ovom pitanju nije mogao postići, to je interes za Bosfor pojavio kao jedan od uzroka velikog sukoba 1914. god.¹¹ To se dogodilo iako su godinu dan pre toga zemlje Trojecarskog saveza (Austro-Ugarska, Nemačka i Rusija) u Berlinu potpisale poznati „Berlinski memorandum Austrougarske, Nemačke i Rusije namenjen Turskoj o očuvanju *statusa quo* na Balkanu od 12. maja 1876. god“.¹²

Kao primer kontinuiteta postojanja interesnih zona na Balkanu moguće je navesti i tajni ugovor između Austrougarske i Rusije iz 1877. god., koji je poznatiji kao „Budimpeštanska konvencija“. Njome je bio definisan odnos Austrougarske i Rusije prema predstojećem rusko-turskom ratu. Austrougarska se obavezala na neutralnost a za uzvrat je dobila mogućnost da izabere način i vreme okupacije i aneksije BiH. Ovaj ugovor je ostao u tajnosti sve do 1917. god. i on je na svojevrsan način dopuna prethodnog usmenog i tajnog sporazuma „Rajhštatskog dogovora“ između Austrougarske i Rusije. Njega su postigli ministri inostranih poslova Austro-ugarske grof **Julijus Andrašić** (Gyula Andrássy; 1823 - 1890) i ruski knez **Aleksandar Mihajlovič Gorčakov** (Александр Михайлович Горчаков; 1798 - 1883) prilikom susreta ruskog imperatora **Aleksandra II Nikolaeviča** (Александр II Николаевич; 1818 – 1881) sa austrijskim carem **Francom Jozefom** (Franz Joseph; 1830-1916) u Rajhštatskom zamku (Češka) 8. jula 1876. god., kako bi se izbeglo da rat koji su otpočele Srbija i Crna Gora protiv Turske ne bi uvukao i njih u sukob. Naime, Austrougarska monarhija nije htela da dozvoli da se Bosna i Hercegovina pripoji Srbiji i Crnoj Gori jer bi time bile ugrožene njene geopolitičke pretenzije ka jugoistoku.¹³ U tom smislu je uspela da dobije saglasnost Rusije da okupira Bosnu i Hercegovinu, ali o tome nije sačinjen

¹⁰ Za nemačku je u tom vreme bilo prihvatljiva i ideja Srbije za zapadnim granicama Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica jer se time ne bi ugrožavala pomorsku luku na Jadranskom moru koja je značajna za nemačke interese – Rijeku.

¹¹ Analiza ponašanja spoljne politike savremene Nemačke ukazuje na činjenicu da ona i sada prati ovu ideju sada više kao prodor na jugoistok (preko Balkana ka Bosforu) i pri tome nastoji da rusku interesnu zonu (istočno od Timoka) ne povredi.

¹² Podržale su ga Francuska i Italija, a odbila Velika Britanija.

¹³ Austrougarska monarhija (nemački *Österreichisch-Ungarische Monarchie*, mađarski *Osztrák-Magyar Monarchia*), poznata i kao Dvojna monarhija i Dunavska monarhija (na nemačkom govornom području i kao K. U. K. (nemački *Kaiser und König*, srpski *car i kralj*) je postojala od juna 1867. do oktobra 1918. god.

nikakav dokument već su o tom usmenom sporazumu zabeleške ostavili ruski ambasador u Austrougarskoj i austrijski službenik spoljnih poslova.¹⁴ Istoričar **Vasilj Popović** smatra da su navedeni sporazumi odražavali ključne geopolitičke interese ovih država o podeli interesnih sfera na Balkanu, odnosno da su sebe smatrale presumptivnim naslednicama Turske na prostoru Balkanskog poluostrva. Time su nastojale da sebi obezbede ekskluzivna prava njegove kontrole. [Popović V., 1965].

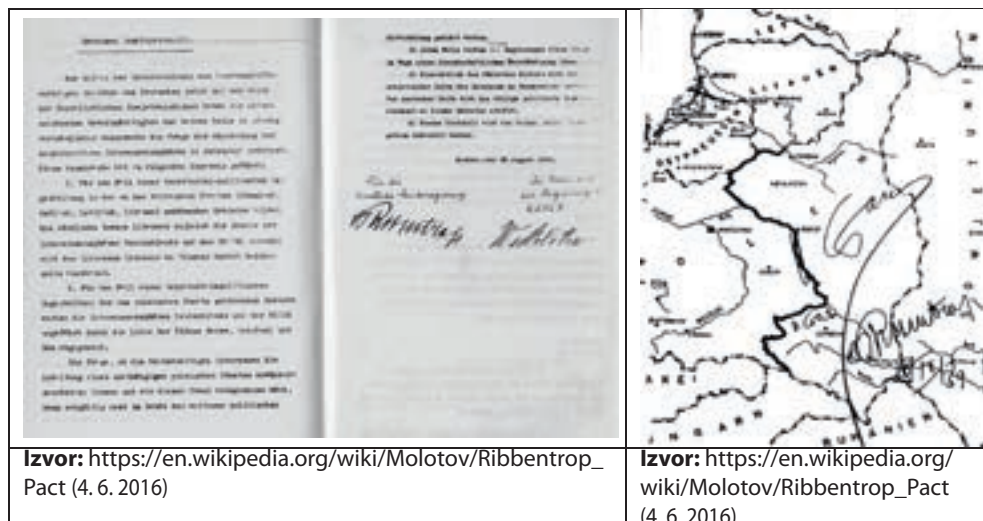
Kao još jedan primer podele interesnih sfera pre Drugog svetskog rat može se navesti i sporazum Ribentrop-Molotov (službeni naziv: „Pakt o nenapadanju između Nemačke i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika“, ruski „*Договор о ненападении между Германией и Советским Союзом*“, nemački „*Deutsch-sowjetischer Nichtangriffspakt*“) o nenapadanju između Trećeg rajha i SSSR-a, poznat i kao „Pakt Hitler-Staljin“. Potpisan je 23. avgusta 1939. godine u Moskvi od strane sovjetskog ministra spoljnih poslova **Vjačeslava Molotova** (Вячеслав Михайлович Молотов; 1890 – 1986) i nemačkog ministra spoljnih poslova **Joahima fon Ribentropa** (Ulrich Friedrich Willy Joachim von Ribbentrop; 1893 – 1946).¹⁵ (Slika br. 1a). Ovaj dokument je zvanično označen kao „pakt o nenapadanju“, ali je obuhvatao i tajni protokol kojim su određene interesne sfere u sledećim nezavisnim državama: Poljskoj, Rumuniji, Finskoj, Litvaniji, Estoniji i Letoniji. Njime su precizno određene političke i teritorijalne promene, a ove su zemlje kasnije napadnute i okupirane bilo od strane Nemačke bilo od strane SSSR-a.¹⁶ „Drugi Ribentrop-Molotov pakt“ je potpisan 28. septembra 1939. godine kojim su određene nemačko-sovjetske granice u periodu posle nemačke i sovjetske invazije na Poljsku. Kartu podele Poljske potpisali su **Josif Viserionovič Staljin** (Иосиф Виссарионович Сталин; 1878 – 1953), i **Ribentrop**. (Slika br. 1b)

¹⁴ Budimpeštanskom konvencijom od 1877. god. Rusija je konačno priznala Austrougarskoj pravo na okupaciju Bosne i Hercegovine.

¹⁵ Ovaj pakt o nenapadanju je bio na snazi do 22. juna 1941. godine, odnosno do početka „Operacije Barbarosa“ („*Unternehmen Barbarossa*“) kada je Nemačka napala SSSR.

¹⁶ Dve nedelje nakon potpisivanja pakta Nemačka je napala Poljsku, što je bio povod za ulazak Francuske i Velike Britanije u rat. Rusija je 17. septembra izvršila invaziju na istok Poljske.

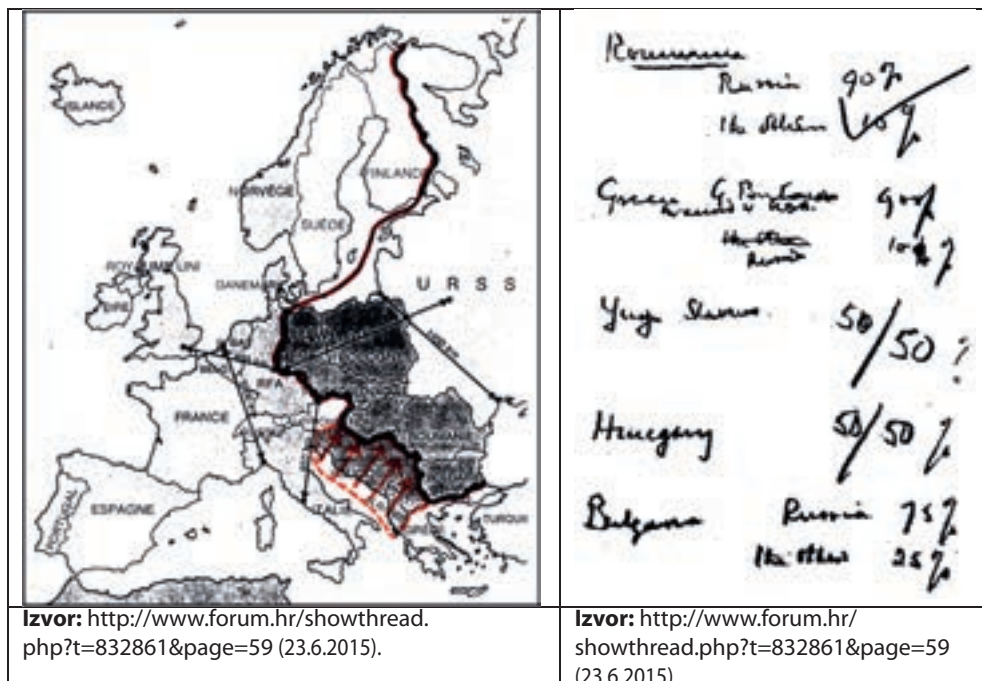
Slika 1. a) Tekst tajnog protokola sporazuma Ribentrop-Molotov i b) Karta podele Poljske od stane Nemačke i SSSR-a iz 1939. god.

Drugi svetski rat je još bio u toku kad se krenulo sa novim definisanjem interesnih sfera na Balkanu. Početkom oktobra 1944. god. tadašnji premijer Velike Britanije **Vinston Čerčil** (*Sir Winston Leonard Spencer Churchill* Winston Churchill: 1874 - 1965) je iznenadno doputovao u Moskvu na sastanak sa sovjetskim vođom **Josifom Viserionovičem Staljinom** (*Иосиф Виссарионович Сталин*, 1878 – 1953) na kojem je razgovarano o posleratnom uređenju Evrope i na kojem je dogovorena i podela interesnih sfera na Balkanu [https://www.marxists.org/glossary/events/p/o.htm (23. 6. 2015)]. **Vinston Čerčil** je o ovom dogovoru pisao u svojim posleratnim memoarima “Drugi svetski rat” (“*The Second World War*”) u kojima iznosi da su najveći deo razgovora posvetili političkom uređenju Poljske i srednje Evrope. Dogovor oko podele Balkana je bio kratak a predlog je izneo na listu papira. Staljin je predlog pogledao, plavom olovkom štiklirao i vrati ga Vinston Čerčilu.¹⁷ Predlog o procentima uticaja na pojedine zemlje Balkana je bio sledeći: Rumunija: SSSR 90% a zemlja Zapada 10%; Bugarska: SSSR 75%, a Zapad 25%; Grčka (Velika Britanija u dogovoru sa SAD) 90% a SSSR 10%; Mađarska i Jugoslavija po 50%. [Resis A., 1978: 368-387]. (Slika br. 2.).

¹⁷ Prema navodima u ovoj memoarskoj knjizi Čerčil je upitao Staljina: „Ne mislite li da bi ovaj papir trebalo spaliti da buduće generacije ne bi rekle da smo cinično odredili sudbinu miliona ljudi?” Staljinov odgovor je glasio: „Ne, vi ga sačuvajte“.

Slika br. 2. Linija podele interesnih sfera (tzv. „gvozdena zavesa“) i kopija dogovora o procentima podele interesnih sfera na Balkanu

Dogovorom sila pobednica u Drugom svetskom ratu početkom februara 1945. god. na poluostrvu Krimu (Jalta) na poznatoj „Krimskoj konferenciji“ („*Crimea Conference*“; „*Yalta Conference*“; „*Argonaut Conference*“), uspostavljena je, pored ostalog, i nova podela interesnih sfera (sfera uticaja) prema kojoj su države zemlje Istočne i Srednje Evrope potpale pod Istočnu sferu uticaja. „Velika trojica“ - predsednik vlade SSSR **Josip Visarionovič Staljin**, predsednik SAD **Frenklin Delando Ruzvelt** (Franklin Delano Roosevelt; 1882 - 1945) i premijer Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije **Vinston Čerčil** su udarili temelje nove geopolitičke stvarnosti ne samo Evrope već i sveta i uspostavili novi odnos snaga na globalnom nivou. To je i period početka stanja zategnutih odnosa („Hladni rat“, „Vrući mir“), oštih ideoloških sukobljavanja „Istočaka“ i „Zapada“ („komunizma i kapitalizma“; „totalitarizma i slobode“). To je početak perioda „ravnoteže straha od nuklearnog rata“.

Kao jednu od značajnijih posledica Drugog svetskog rata brojni geopolitičari uzimaju izmena u hijerarhiji svetskih sila.¹⁸ Naime, predratni međunarodni po-

¹⁸ Drugi svetski rat je ostavio neprocenjive posledica na svim poljima država koje su bile direktno angažovane u vojnim operacijama ali i onih koje nisu bile neposredno zahvaćene ratnim sukobima.

redak u kojem su globalno dominirale i kolonijama vladale velike sile, kao što su Velika Britanija i Francuska, poremećen je pojavom novih centara moći na svetskoj pozornici. Prvenstveno se tu misli na Sjedinjene Američke Države (*United States of America*) i Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (*Союз Советских Социалистических Республик*) Svet se podelio na „Istok“ i „Zapad“ pri čemu su zapadne sile nastupale sa stanovišta „odbrane slobodnog sveta“ od totalitarizma i komunističke diktature istoka (SSSR-a).¹⁹

Nekadašnji državni sekretar SAD (1973 – 1977) i savetnik za nacionalnu bezbednost (1969 – 1975) **Henri Kisindžer** (*Henry Alfred Kissinger*) o odnosima „Istoka“ i „Zapada“ posle Drugog svetskog rata i podeli interesnih sfera kaže: „Međunarodni odnosi postali su u suštini bipolarni jer su se dve supersile suprotstavljale jedna drugoj preko linije podela koja je prolazila kroz centar Evrope i sa obe njene strane uvećavale svoja nuklearna naoružanja“ (podvukao K. D.) [Kisindžer H., 2011: 74].

Ahmet Davatoglu (Ahmet Davutoğlu) u poznatom delu „Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske“ (*„Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu“*) definiše turske spoljnopolitičke ciljeve i u tom smislu predlaže podele interesnih sfera na Balkanu [Davatoglu Ahmet (2014)]. I u brojnim američkim strateškim dokumentima se jasno naglašava namera Turske da obnovi svoje prisustvo na Balkana i razmatraju moguće opcije takvih namera.

Iz najnovijih strateških dokumenata SAD-a i Rusije koji se odnose na spoljnu politiku jasno se vidi da je pitanje ponovnog uspostavljanje starih sfera uticaja od prvorazrednog geopolitičkog prioriteta. **Slavoljub Šušić**: smatra da je nesporna činjenica „da je Balkan, kao deo sredozemnog pročelja na području 'Rimlanda', i dalje nezaobilazan prostor u politici i strategiji vanregionalnih sila. Reč je, prvenstveno, o Sjedinjenim Američkim Državama, grupaciji zemalja u okviru NATO i Evropske unije, u kojoj prevladuje ekonomski najbogatija Nemačka, a u perspektivi bi se na Balkan mogla 'vratiti' i jednom opravljena Rusija“ [Šušić S. 1995: 303-304]. Rusija Balkan doživljava i gleda kao svoju interesnu sferu (zonu uticaja) sa namerom da u ovom regionu obnovi geopolitičku moć. U tom smislu će nastojati da uspostavi neku vrstu kontrole nad državama tog regiona.²⁰ **Načel-**

¹⁹ Sredinom 1945. godine Winston Čerčil, u vreme prvih ozbiljnijih sukobljavanja u vreme tršćanske krize, plasirao je krilaticu o „gvozdenoj zavesti“ koja je delila „slobodni svet od komunističkog totalitarizma“.

²⁰ Za Rusiju je od posebnog značaja postsovjetska zona i shodno jednim od geopolitičkih zakona o hijerarhičnosti prostora posebno je značajan region Kaspijskog regiona i Evroazija, odnosno Kavkaz kao raskrsnica i kapija centralne Azije.

nik Glavne obavestajne uprave Generalštaba Oružanih snaga Ruske Federacije (*Главное разведывательное управление Генштаба ВС РФ*) **generalpukovnik Igor Dimitrijevič Sergun** (*Игорь Дмитриевич Сергун*; rođ. 1957. god.) u svom radu „Globalna bezbednost: korenita transformacija ili stvaranje novih pravila igre?“ (*„Глобальная безопасность: коренная трансформация или создание новых правил игры?“*) koji je izložio na „Trećoj Moskovskoj konferenciji o međunarodnoj bezbednosti“ (*„III Московской конференции по международной безопасности“*) iznosi sledeću konstataciju o globalnoj geostrategiji SAD: „U dugoročnoj perspektivi, ključni zadaci SAD jesu sprečavanje političko-ekonomskih integracionih procesa u Centralnoazijskom regionu i opkoljavanje Rusije i Kine, kao potencijalnih protivnika, mrežom prijateljskih i Americi lojalnih režima i zona napetosti“ [<http://pda.rg.ru/2015/04/16/gru-anons.html> (16.04.2015)]. Shodno takvoj percepciji, Rusija svoje spoljnopolitičko delovanje usmerava ka onemogućavanju realizacije ovakvih geopolitičkih ciljeva SAD.

Sve nam ovo govori da su nad Balkanom velike sile nastojale da ostvare što potpuniju kontrolu i da koncept odnosa država na tom regionu bude onakav kako su ga one definisale (odredile) shodno svojim strateškim geopolitičkim interesima. U skladu sa tim su nastojale da tajnom diplomatijom podele interesne sfere na Balkanskom prostoru. Sasvim je izvesno da se ovakav istorijski trend neće austaviti.

ZAKLJUČAK

1. Dolazi doba novih suptilnijih metoda i načina ostvarivanja geopolitičkih interesa. Dolazi doba posmoderne geopolitike, neogeopolitike ili možda i antigeopolitike. Ona država koja, kao subjekt međunarodnih odnosa, na vreme prepozna nadolazeće globalne socijalno-političke tendencije i nađe načina da im se odupre ima šanse da sačuva svoje geopolitičke interese. Za to su potrebna geopolitička znanja i umeća.²¹ Sve globalne sile (ili one koje pretenduju da to postanu) imaju svoje geopolitičke interese i ciljeve koji se javno ne proklamuju.²² Stoga je dublja sagledavanje pojedinih geopolitičkih pojava moguće tek u širem kontekstu.

²¹ Geopolitika nam je potrebna da bi razumeli svet u kojem živimo i odredili naš položaj u njemu. Ona je pouzdan i objektivni alat spoznaje događaja i procesa kako onih koji su se dogodili, tako i onih koji se događaju. Prodreti u suštinu globalnih tendencija, u skrivenu agendu „procesa dugog trajanja“, kako ih savremeni geopolitičari nazivaju, nije nimalo lako i jednostavno. Ovi procesi se jasno i eksplicitno ne vide, već se „na površini“ uočavaju samo posledice tih procesa u formi sukoba, kriza i ratova. Iza svih vojnih intervencija postoje određeni geopolitički interesi.

²² Pojedini svetski centri moći, kao što je na primer SAD, smatraju da se njeni nacionalni i geopolitički interesi nalaze u svim delovima sveta.

2. Mi smo dosadašnje uspostavljanje interesnih sfera na Balkanu uz pomoć tajne diplomatije posmatrali kroz četiri primera. Kada će se na Balkanu uspostaviti nova podela interesnih sfera i nastaviti kontinuitet delovanja tajne diplomatije na ovom prostoru? Najkraći odgovor bi mogao da glasi: to će se dogoditi onda kada se uspostavi nova globalna ravnoteža moći i utvrde pojedinačni i zajednički interesi u bipolarnom (multipolarnom) svetu. Odnosno, kada jedna od strana uveri rivala da ima moći da joj se suprostavi, otvara se prosto za dogovor. Do tada će kroz svoje aktivnosti na globalnom planu i demonstracijom svoje moći slati jasne geopolitičke poruke. Jedna od osnovnih je da određeni prosto nije ekskluzivno pod kontrolom rivala i da mu ne dozvoljava da može da menja postojeće režime u državama, instalira satelitske režime i da uvodi politička uređenja po svom nahođenju. Najkraće rečeno: kada ga uveri da sam više ne može da kreira političke procese na određenom prostoru. U arsenalu sredstava kojima se to nastoji postići značajno mesto zauzima „hibridni rat“ (ili „mrežni rat“) kao novi oblik sile koji kombinuje različite metode ugrožavanja svih vitalnih oblasti jedne države: ekonomiju, politiku, kulturu, medije, virtuelne informacione i komunikacione sisteme, vojnu sferu. Pored toga, vuku se adekvatni potezi na diplomatskom, ekonomskom i vojnom planu da bi se stvorio prostor za što bolju startnu poziciju pregovaranja o interesnim sferama.²³ Kad suparnik shvati da je vreme „soliranja“ nepovratno prošlo onda počinje da uvažava (poštuje) dojučerašnjeg protivnika i tada dolazi do razgovora oko nove raspodele zona uticaja. Dakle, dok se ne uspostavi novi poredak moći (novi svetski poredak) na brojnim tačkama, na svetskoj mapi će se meriti njena projekcija i manifestacija. Ima i primera kada velike sile šalju jedna drugoj pomirljivi tonove ali se svo vreme pripremaju za mogući sukob ako do dogovora ne dođe. Posmatrajući na globalnom planu, na prvi pogled interesi „Zapada“ (prvenstveno SAD) i „Istoka“ (prvenstveno Rusije) nisu spojivi. Ali vremenom će oni doći do tačke u kojoj se shvata da dalja eskalacija vodi u obostrani ili sopstveni sunovrat što otvara prostor za pregovaranje oko definisanja granica interesnih sfera.

3. Pojedini autori smatraju da podela Balkana na interesne sfere u trenutnoj konstelaciji globalnih geopolitičkih odnosa nije realna. Mi smatramo da rivalitet oko sfera uticaja na Balkanu nikada nije prestajao i da se ovim pitanjem treba ozbiljno baviti. Čim postoji takav koncept onda on imanentno nosi nastojanje da se sačuvaju i prošire postojeće ili da se osvoje nove sfere uticaja. Naime, svakoj moći je imanentno širenje, a geopolitičkoj moći je imanentno osvajanje novog geopolitičkog prostora. To onda pretpostavlja teritorijalnu ekspanziju moći. No-

²³ Tako, na primer, Rusija nastoji da uveri koalicione partnere suparnika (Evropu) da nije tačna teza da „*Evropa bez SAD nije moguća!*“ (odnosno, da SAD svojim sebičnim interesima i njihovom ugrožavanjem).

sioci moći će se međusobno optuživati za ekspanzionizam i raznim aktivnostima nastoje da jedna drugoj pošalju što jasniju (geo)političku poruku. U tom smislu je moguća nova(stara) podela interesnih sfera na Balkanu. Osnovni nesporazum je što ta granica nije još definisana. Neki se zalažu da ta granica bude po sredini Balkanskog poluostrva (preko B i H), po liniji nekadašnje granice između Austrougarske i Otomanske imperije. Za sada se ne može precizno utvrditi gde bi mogle da budu te granice jer se one tiču odnosa SAD prema EU i Turskoj, ali i prema Rusiji. Shodno tome, može se reći, da ni Evropa još nije definisala gde će joj biti jugo-istočne granice. To će biti rešeno tajnom diplomatijom.

LITERATURA:

- Albert Resis (1978). "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944", Oxford: *The American Historical Review*, Vol. 83, No. 2.
- Dedijer Vladimir (1980). *Interesne sfere: istorija interesnih sfera i tajne diplomatije uopšte, a posebno Jugoslavije u drugom svetskom ratu*, Beograd: Prosveta.
- Davotoglu Ahmet (2014). *Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske*, Beograd: Službeni glasnik.
- Encyclopedia of Marxism (2008). *Post World War Two Settlement*. <https://www.marxists.org/glossary/events/p/o.htm> (23.6.2015).
- Gottlieb W. W. (1957). *Studies in secret diplomacy during the First World war*, London: Allen & Unwin.
- ...(2008). *Hrvatska opća enciklopedija*, X tom: Sl – To (urednik Slaven Ravlić), Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. www.enciklopedija.hr (21. 5. 2016).
- Hajdarević Muhamed (2007). *Enciklopedijski rječnik diplomacije i međunarodnih odnosa*, Sarajevo: Connectum.
- Kisindžer Henri (2011). *Da li je Americi potrebna spoljna politika - u susret diplomatiji XXI veka*, II izdanje, Beograd: Klub PLUS.
- Lukuć Đorđe (2013). *Mali diplomatski leksikon*, Beograd, Dan Graf.
- Lundy Darryl „Rt. Hon. Sir Winston Leonard Spencer Churchill“ [<http://www.thepeerage.com/p10620.htm#i106196> (23. 7. 2016)].
- Mitrović Ljubiša (2014). *Geopolitička tranzicija Balkana*, Novi Sad: Prometej.
- Spykman J. Nicholas (1942). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, New York: Harcourt, Brace and Company.
- Spykman J. Nicholas (1944). *The Geography of Peace*, New York: Harcourt, Brace and Company.
- Petrović Zoran Piročanac (2004). *Mali pojmovnik geopolitike*, Beograd: Centar za geopolitičke studije „Jugoistik“ / Institut za političke studije.
- Popović Vasilj (1965). *Istočno pitanje: istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- ...(2013). *Proleksis enciklopedija*, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, <http://proleksis.lzmk.hr/28131/> (15. 6. 2016).

- Resis Albert (1978). "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944", Oxford: *The American Historical Review*, Vol. 83, No. 2, pp. 368-387.
- Сергун Дмиитриевич Игорь (2014). „Глобальная безопасность: коренная трансформация или создание новых правил игры?“, доклад на „III Московской конференции по международной безопасности“, Москва. <http://pda.rg.ru/2015/04/16/gru-anons.html> (16.04.2015).
- Stojković Momir (2009). "Novi geopolitički položaj Balkana i Jugoslavije", *Vojno delo*, br. 6., Beograd: Ministarstvo odbranu Republike Srbije.
- Šušić Slavoljub (1995). *Balkanski geopolitički košmar*, Beograd: Vojna Knjiga.
- <http://www.hrleksikon.info/definicija/interesna-sfera.html> (23. 5. 2015.)
- <http://staznaci.com/interesna-sfera> (6. 8. 2016)
- http://vokabular.rs/?search=interesna_sfera&lang=sr-lat (6. 8. 2016)].
- <http://proleksis.lzmk.hr/28131/> (15. 6. 2016)
- https://en.wikipedia.org/wiki/Graduate_Institute_of_Development_Studies (4. 6. 2015).

SECRET DIPLOMACY AND INTERESTED SPHERES: THE CASE OF BALKAN PENINSULA

Dragan Kolev

Associate profesore, Pane-Europien University Apeiron Banja Luka, Bosnia and Hercegovina, email:kolevces@yahoo.com

Abstract: *The phenomena of secret diplomacy and spheres of influence are closely related. History of international relations testify that the most common areas of interest are established through secret diplomacy. Nothing in this sense isn't changed even in the modern world. When you establish a balance of power between the great powers, then you must agree about access on the division of influence spheres. These arrangements are kept at a diplomatic level with the absence of the public. This agreements are secretly signed and its waiting for decades and centuries, and with many of that public will never be aware of. Spheres of influence (zone of interest) are usually created by a secret agreement between two or more major powers through secret diplomacy, and always at the expense of third countries (nation). It can be said that the struggle for spheres of influence was basically the cause of many, including world wars and after World War II continued the USA and the SSSR. History of the Balkan region and relations among people who inhabit it, clearly shows that he was for centuries the scene of clashes geopolitical interests of global power centers. At the present moment Balkan geopolitical scene is area for dominance of the great powers. At some point it will become the space establishment of interested spheres. That will happen through secret diplomacy.*

Keywords: *Secret diplomacy, spheres of influence, super-powers, the Balkan Peninsula*

Jel classification: *F02, Z18.*